

**«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне
биржалық сауда мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар
енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасына
ҚОРЫТЫНДЫ**

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне биржалық сауда мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын қарап, ол бойынша мынадай ескертулер мен ұсыныстарды айту қажет деп санаймыз.

1. Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 174-бабының редакциясы бәсекелестікті шектеуге және нарыққа қатысушылардың немесе тұтынушылардың құқықтарына қысым жасауға әкеп соғатын үстем жағдайға ие нарық субъектілерінің әрекеттеріне тыйым салатын 13) тармақшамен толықтырылады. Яғни, Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша міндетті биржалық сауда-саттықта, **сондай-ақ егер олар заңнамада көзделсе, өзге де орталықтандырылған сауда-саттықта** тауарды өткізуден бас тартуға тыйым салынады.

Орталықтандырылған сауда-саттықты **биржалар немесе сауда-саттық тәртібін** бақылайтын және олардың нәтижелерін тіркейтін **басқа ұйымдар реттейді**. «Тауар биржалары туралы» Заң тек биржалық сауда-саттықты реттейді, ал басқа орталықтандырылған сауда-саттықты атап өту құқықтық белгісіздік туындатады. Бұл терминді алып тастау биржалық сауда-саттықтағы реттеуге назар аудартады.

Оған қоса, негізсіз бас тарту — бұл ақылға қонымды негізсіз бас тарту. Құқықта мұндай бас тартулар заңсыз делініп, шағым жасалынуы мүмкін. Бұл терминнің биржалық сауда-саттыққа қатысты нені білдіретінін нақты белгілеу маңызды.

«Құқықтық актілер туралы» Заңның 23-бабының 9-тармағына сәйкес тақырыптар реттеу нысанасын көрсетуі тиіс.

Осыған байланысты биржалық қызметпен байланысты емес түзетулер заң жобасынан шығарылуы тиіс.

2. Жобада «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Кодекстің 131-бабының 1-тармағы 1-бөлігін мынадай редакцияда жазу ұсынылады:

«1. Көмірсутектерді барлау немесе өндіру жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алу, оның ішінде мердігерлердің сатып алуы мынадай:

.....

4) биржа тауарын сатып алушы ретінде тауар биржаларында сатып алу;

....».

Бұл түзетуді алып тастау керек, өйткені мәтінде «сатып алу» және «сатып алушы» сөздерінің мағыналық мазмұнының қайталануы байқалады,

бұл тұжырымдаманың шамадан тыс күрделенуіне әкелуі мүмкін. «Сатып алу» сөзі қазірдің өзінде сатып алу әрекетін білдіреді, сондықтан «сатып алушы» терминін осы контексте қосу артық.

Бұл ескерту сондай-ақ Заңның 179 және 213-баптарына өзгерістер мен толықтырулар енгізуге де қатысты.

3. «Сауда қызметін реттеу туралы» Заңның 1-бабы мамандандырылған электрондық сауда алаңы – бұл бір сыныптағы тауарларды, жұмыстарды және көрсетілетін қызметтерді сатуға арналған алаң не жер қойнауын пайдаланушылар интернеттің қазақстандық сегментіндегі электрондық сатып алу жүйесімен үндестірілген тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің тізілімін міндетті түрде қолдана отырып, сатып алу үшін пайдаланатын алаң екендігін белгілейтін 16) тармақшамен толықтырылады.

«Құқықтық актілер туралы» Заңның 23-бабының 9-тармағына сәйкес нормативтік актілердің тақырыптары реттеу нысанасын көрсетуі тиіс. Осыған байланысты биржалық қызметке қатысы жоқ түзетулер 29-1-баптың ережелерін қоса алғанда, заң жобасынан алып тасталуы тиіс.

4. Әзірлеушілер «Тауар биржалары туралы» Заңды биржалық сауданы реттеудің негізгі мақсаттары мен қағидаттарын белгілейтін 2-1-баппен толықтыруды ұсынады. 2-1-баптың 2-тармағына сәйкес қағидаттар мыналарды қамтиды:

биржалық қызметті жүзеге асырудың заңдылығы және сауданың сенімділігі (бұл қағида артық деп санаймыз, өйткені ол кіріспеді және 2-бапта көрсетілген; сондай-ақ «сенімділік» термині ашылмаған деп санаймыз);

қатысушылардың тең мүмкіндіктері мен жауапкершілігін қамтамасыз ету;

биржалық сауда туралы ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігі.

Сонымен бірге, халықаралық практика (АҚШ, Германия, Ұлыбритания) мынадай қағидаттарды көздейді:

мәмілелер, бағалар және сауда-саттықтар көлемі туралы ақпараттың ашықтығы мен ашылуы;

манипуляциялардың алдын алу және қатысушыларды қорғау үшін қадағалау және реттеу;

қатысушылардың құқықтарын алаяқтықтан пен әділетсіз саудадан қорғау;

бәсекелестікті қолдау және нарықты монополияландырудың алдын алу.

Тауар биржасын реттеудің тиімділігін арттыру үшін осы қағидаттарды ескере отырып, 2-1-бапты пысықтау ұсынылады.

5. Заң жобасына сәйкес «Тауар биржалары туралы» Заңның 3-бабында Қазақстан Республикасының Үкіметі тауар биржаларының қызметі

саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді және **конкурстық негізде** әлеуметтік маңызы бар биржалық тауарлардың тізбесіне енгізілген биржалық тауарлармен сауда жасайтын **тауар биржаларының тізбесін айқындайды деп көздейді**. Алайда, нақты кіммен (Үкімет немесе басқа органдар) және қандай критерийлер негізінде тауарлар осы тізілімге енгізілетіні белгісіз болып қалады.

Үкімет құзыретін биржаларды конкурстық іріктеуге байланысты функциялармен толықтыру негізсіз болып көрінеді. Бұл орталықсыздандыру аяқталғанға дейін аяқталмағандықтан, ал конкурстық іріктеу рәсімі қаулыны әзірлеу мен бекітуді, талаптарды анықтауды және конкурсты өткізуді қамтиды. Мұндай тәсіл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жасауы мүмкін.

Конкурстық іріктеуді енгізу заң алдындағы әділеттілік, ашықтық және теңдік қағидаттарына қайшы келеді, бұл тауар биржалары саласындағы мемлекеттік саясатқа және экономикалық тұрақтылыққа деген сенімге теріс әсер етуі мүмкін.

Бұдан басқа, Сауда және интеграция министрлігінің және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің әлеуметтік маңызы бар тауарлары тізбесін бекіту жөніндегі бұйрықтары өзара сәйкеспейді. Қандай тауарлар әлеуметтік маңызы бар және қандай критерийлер негізінде жіктелетінін нақтылау қажет.

Осы ескертулерді ескере отырып, Заңның 6-бабын әлеуметтік маңызы бар тауарлармен сауда жасауға құқығы бар тауар биржаларының жекелеген тізбесіне қатысты түзетулерді алып тастай отырып, пысықтау қажет.

6. «Тауар биржалары туралы» Заңның 4-бабы 2-3) және 10-6) тармақшалармен толықтырылады, ал қолданыстағы 2-2) тармақша жаңа редакцияда жазылады:

«Уәкілетті орган:

2-2) биржалық тауарлардың тізбесін әзірлейді және бекітеді, мүдделі мемлекеттік органдармен келісім бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізеді;

2-3) әлеуметтік маңызы бар биржалық тауарлардың тізбесін әзірлейді және бекітеді, мүдделі мемлекеттік органдармен келісім бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізеді;

10-6) мүшелікке кіру жарналарының және биржалық саудасаттықтарға қатысқаны үшін төлемдердің ең жоғарғы мөлшерлерін белгілейді;».

Қандай тауарлар әлеуметтік маңызы бар және қандай критерийлер негізінде жіктелетінін нақтылау қажет. Ол үшін тауарларды әлеуметтік маңызды деп жіктеудің критерийлері мен негіздерін реттейтін жеке норма қажет. Сондай-ақ келісу талап етілетін мемлекеттік органның және салалық орталық органдардың құзыретін айқындау қажет.

Бұл тізілімге халық үшін түйінді маңызы бар тауарларды ғана енгізу үшін, сондай-ақ тиімді мемлекеттік реттеу үшін қажет.

Қосымша кіру және мүшелік жарналардың ең жоғарғы мөлшерін нақтылау ұсынылады, бұл ашықтықты қамтамасыз етеді және биржалық саудаға қатысушыларға шамадан тыс қаржылық талаптардың алдын алу ұсынылады.

7. «Тауар биржалары туралы» Заңның «Монополияға қарсы органның тауар биржалары саласындағы құзыреті» 4-3-бабын әзірлеушілер мынадай тармақшалармен толықтырады:

«1-1) клирингтік орталықтар мен биржалық брокерлердің тізбесін интернет-ресурста орналастыра отырып жүргізеді;

2-1) биржалық саудаға жосықсыз қатысушылардың тізілімін жүргізеді;

3-1) тауар биржасын әлеуметтік маңызы бар тауарлармен сауда жасайтын биржалар тізбесіне енгізуге және алып тастауға бастамашылық жасайды.».

Оның үстіне, 3-1) тармақша сұрақтар туындатады.

Біріншіден, заң жобасының ережесіне сәйкес бұл тізбе конкурстық негізде қалыптастырылады, осыған байланысты қандай да бір тауар биржасын тізбеге енгізуге бастамашылық жасау құқықтық дұрыс емес болып табылады. Тауар биржасын тізбеден шығаруға қатысты тауар биржасын тізбеден шығарудың негіздері мен критерийлері нақты жазылуы тиіс деп санаймыз.

Екіншіден, монополияға және үстемдікке қатысты мәселелерді қоспағанда, монополияға қарсы орган бұл мәселемен айналыспауға тиіс.

2-1) тармақшада биржалық қатысушылардың клиенттерді, брокерлерді, дилерлерді және маркет-мейкерлерді қамтитынын ескере отырып, биржалық саудада жосықсыз қатысушылардың тізіліміне енгізілетін қатысушылардың санаттарын нақтылау қажет. Брокерлер арқылы әрекет ететін клиенттердің іс-әрекеттерін дұрыс түсіндірмеу үшін олардың адалдығын бағалауға ерекше назар аудару керек.

Сондай-ақ, заңда «биржалық сауда-саттыққа қатысушылар» емес, «биржалық саудаға қатысушылар» термині пайдаланылатынын ескеру қажет, бұл тұжырымдамада түзетуді қажет етеді.

8. Заң жобасында «Тауар биржалары туралы» Заңның 5-бабы «Тауар биржалары саласындағы субъектілердің қызметін бақылау» мынадай нормаларды көздейді:

1. Тауар биржаларының, клирингтік орталықтардың және биржалық брокерлердің қызметін лицензиялау рұқсаттар және хабарламалар туралы заңнамаға сәйкес жүзеге асырылады.

2. Тауар биржасы биржалық есептілік орталығын монополияға қарсы органда орналастыруды қамтамасыз етуге міндетті.

3. Монополияға қарсы орган:

1) тауар биржалары туралы заңнама жүйелі түрде бұзылған;

2) біліктілік талаптары сақталмаған;

3) қызметті алты айдан астам мерзімге тоқтатылған;

4) тыйым салынған қызмет жүзеге асырылған;
5) монополияға қарсы органға ақпарат беруден бас тартылған;
6) дәйексіз ақпарат берілген;
7) кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы заңнама бұзылған жағдайларда тауар биржасының, брокердің немесе клирингтік орталықтың лицензиясының қолданылуын алты айға дейін тоқтата тұруға **құқылы**.

Лицензияны тоқтата тұру, ол туралы тауар биржасына, брокерге немесе клирингтік орталыққа хабарланған күннен бастап қолданылады. Лицензияны тоқтата тұру көрсетілген кезеңде қызметке тыйым салуға әкеп соғады.

4. Лицензия бұзушылықтар жойылғаннан кейін қайта басталады. Монополияға қарсы орган тексеруден кейін бес жұмыс күні ішінде жазбаша нысанда шешім туралы хабарлауға міндетті.

5. Монополияға қарсы орган:

1) лицензияны тоқтата тұру себептері жойылмаған;
2) соңғы 12 айда лицензия қайта тоқтата тұрған;
3) қызметін тоқтату туралы сот шешімі күшіне енген;
4) лицензиялық қызмет алты айдан асаға тоқтатылған кезде лицензиядан айыруға немесе биржаны биржалық тауарлар тізбесінен алып тастауға **құқылы**.

Лицензиядан айыру туралы шешім монополияға қарсы органның интернет-ресурсында жарияланады.

6. Монополияға қарсы органның шешіміне Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен шағым жасалуы мүмкін.

Ескертулер:

1. Лицензиялау жеке бапқа енгізілуі керек, өйткені бұл мемлекеттік бақылауға емес, мемлекеттік реттеуге қатысты.

2. Тауар биржасының міндеттері жеке бапқа бөлінуі керек, онда тауар биржасының құқықтары мен міндеттері реттелуі керек.

3. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту мақсатында монополияға қарсы органның өкілеттіктері факультативті емес, **міндетті** болуы керек.

9. «Тауар биржалары туралы» Қазақстан Республикасының Заңын әзірлеушілер «Биржалық сауда-саттықтарға жосықсыз қатысушылардың тізілімі» деген жаңа 18-1-баппен толықтырады.

Алайда, осы тізілімге енгізілетін қатысушыларды нақтылау қажет, өйткені биржалық саудаға қатысушылар әртүрлі санаттарды: клиенттерді, брокерлерді, дилерлерді және маркет-мейкерлерді қамтиды, олардың әрқайсысы тауар биржасында өзінің белгіленген қағидалар бойынша өзара іс-қимыл жасайды (Заңның 1-бабының 6-тармақшасына сәйкес).

Биржада тек брокерлер арқылы әрекет ететін клиенттердің адалдығын анықтау мәселесіне ерекше назар аудару керек. Бұл олардың адалдығын бағалауда қиындық туғызады, өйткені клиенттердің нақты әрекеттері делдалдардың (брокерлердің) іс-әрекеттерінің артында жасырылады, бұл

олардың биржалық сауда-саттықтар шегіндегі олардың әрекеттерін дұрыс түсіндірмеуге әкелуі мүмкін.

Сондай-ақ, «Тауар биржалары туралы» ҚР Заңында «биржалық сауда-саттыққа қатысушылар» емес, «биржалық саудаға қатысушылар» ұғымы қолданылады.

10. «Тауар биржалары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының «Өзін-өзі реттейтін ұйымның қызметі және өзін-өзі реттейтін ұйымға мүшелік (қатысу)» 19-1-бабы 3-тармағының ұсынылған редакциясына сәйкес «*қызметтің ортақтығы қағидаты* бойынша брокерлер, дилерлер және маркет-мейкерлер өзін-өзі реттейтін ұйымның мүшелері (қатысушылары) болып табылады.» ...

Аталған тұжырымдамада айқын емес және кең түсіндіруге болатын «қызметтің ортақтығы қағидаты» термині пайдаланылады.

Құқықтық белгісіздікті болдырмау және құқықтық айқындықты күшейту үшін бұл терминді «кәсіби қызметтің біртектілігі қағидаты» сияқты нақты анықтамаға ауыстыру арқылы нақтылау ұсынылады.

Бұл ұйымға мүшелік критерийлерін, оның қатысушыларының ерекшелікті қызмет түрлеріне сүйене отырып, нақты шектеуге мүмкіндік береді.

Бапты «Тауар биржалары туралы» ҚР Заңының 5-бабының ережелеріне үйлестіру қажет (Тауар биржалары саласындағы субъектілердің қызметін бақылау).

Баяндалғандарды ескере отырып, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне биржалық сауда мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы пысықтауды талап етеді деп пайымдаймыз.